

Установа адукацыі «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце УА «ПДУ»

_____ Д.У. Дук

(подпіс)

« _____ » 2014 г.

(дата зацвярджэння)

Рэгістрацыйны № УД-_____/р.

АРХЕАЛОГІЯ

**Вучэбная праграма ўстановы вышэйшай адукацыі
па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасці:
1-21 03 01 «Гісторыя (па напрамках)»**

Факультэт гісторыка-філалагічны
Кафедра айчыннай і ўсеагульнай гісторыі
Курс (курсы) 2 курс (завочная форма атрымання адукацыі)
1 курс (завочная (дыстанцыйная) форма атрымання адукацыі)
Семестр(ы) 3–4 семестры (завочная форма атрымання адукацыі)
1–2 семестры (завочная (дыстанцыйная) форма атрымання адукацыі)

Лекцыі	8 гадз.	Формы атэстацыі	Семестр
Практычныя заняткі	8 гадз.	Экзамен	4/2 семестр
		Залік	3/1 семестр
		Курсавая работа	
Аўдыторных гадзін па вучэбнай дысцыпліне	16 гадз.		
Усяго гадзін па вучэбнай дысцыпліне	146 гадз.	Форма атрымання вышэйшай адукацыі	завочная/ завочная (дыстанцыйная)

Склалі Чараўко В.У., старшы выкладчык кафедры айчыннай і ўсеагульнай гісторыі, магістр гістарычных навук;
Коц А.Л., выкладчык кафедры айчыннай і ўсеагульнай гісторыі, магістр гістарычных навук.

2014 г.

Вучэбная праграма складзена на аснове тыповой праграмы «Археалогія» па спецыяльнасці 1-21 03 01 Гісторыя (па напрамках), зацверджанай 03.04.2009, рэгістрацыйны № ТД-Д.078/тып.

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння кафедрай айчыннай і ўсеагульнай гісторыі

пратакол № 9 ад 18 чэрвеня 2014 г.

Загадчык кафедры

_____ С.А. Шыдлоўскі

Ухвалена і рэкамендавана да зацвярджэння метадычнай камісіяй гісторыка-філалагічнага факультэта УА «ПДУ»

пратакол № 10 ад 30 чэрвеня 2014 г.

Старшыня

_____ І.Г. Лебедзева

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Археалогія — гістарычная навука, якая вывучае мінулае чалавецтва па рэчавым крыніцам.

Мэта выкладання і вывучэння дысцыпліны «Археалогія» — праз засваенне і асэнсаванне вучэбнага матэрыялу садзейнічаць фарміраванню і развіццю ў студэнтаў навуковага светапогляду, падтрымліваць развіццё крытычнага і творчага мыслення, спрыяць фарміраванню сацыяльна-прафесійнай кампетэнтнасці, якая дазваляе спалучыць акадэмічныя, сацыяльна-асобасныя і прафесійныя кампетэнцыі для вырашэння задач у прафесійнай і сацыяльнай сферах.

Задачы выкладання і вывучэння дысцыпліны:

- сфарміраваць уяўленне аб археалогіі і яе ролі ў сістэме гістарычных навук;
- азнаёміць студэнтаў з археалагічнымі крыніцамі і метадамі археалагічнага даследавання, асновамі арганізацыі і правядзення археалагічных раскопак;
- сфарміраваць уяўленне аб археалагічнай перыядызацыі, этапах развіцця грамадства, археалагічных культурах як у сусветным маштабе, так і на прыкладзе гісторыі Беларусі;
- садзейнічаць фарміраванню міждысцыплінарных сувязей праз актуалізацыю ведаў і ўменняў па сумежных дысцыплінах (гісторыі Беларусі, гісторыі Расіі і Украіны, этналогіі і этнаграфіі Беларусі);
- развіць ўменні працаваць з спецыяльнай літаратурай (вучэбнай, даведчай, навуковай, спецыялізаванымі перыядычнымі выданнямі), выкарыстоўваць атрыманыя веды для вырашэння інфармацыйна-пошукавых, навуковых і іншых задач.

«Археалогія» як вучэбная дысцыпліна цесна звязана з «Гісторыяй Беларусі», «Гісторыяй Расіі і Украіны», «Крыніцазнаўствам», «Дапаможнымі гістарычнымі дысцыплінамі». Сувязі носяць розны характар. Так, факты засялення тэрыторыі Беларусі, рассялення балцкіх і ўсходнеславянскіх плямёнаў, якія вывучаюцца ў межах курсаў «Гісторыі Беларусі» і «Гісторыі Расіі і Украіны», устаноўлены або ўдакладнены дзякуючы метадам археалогіі. Прадмет «Археалогіі» часткова перасякаецца з прадметам «Крыніцазнаўства», паколькі археалогія даследуе рэчавыя, матэрыяльныя крыніцы, а крыніцазнаўства вывучае крыніцы ў самым агульным выглядзе. Шэраг дапаможных (спецыяльных) гістарычных дысцыплін мае як прадметныя, так і генетычныя сувязі з археалагічнай навукай.

У адпаведнасці з Адукацыйным стандартам па спецыяльнасці 1-21 03 01 «Гісторыя (па напрамках)», студэнт павінен валодаць наступнымі **кампетэнцыямі**:

— акадэмічнымі:

- АК-2. Валодаць сістэмным і параўнаўчым аналізам;

сацыяльна-асобаснымі:

- СЛК-8. Умець фарміраваць уласныя меркаванні;

прафесійнымі

- ПК-7. Абагульняць і распаўсюджваць перадавы вопыт арганізацыі выхаваўчай работы;
- ПК-8. Фарміраваць пачуцці грамадзянскасці і патрыятызму, развіваць эстэтычныя ўяўленні і высокія маральныя якасці асобы;
- ПК-9. Фармуліраваць і рашаць задачы, што ўзніклі ў працэсе навукова-даследчай і педагагічнай дзейнасці;
- ПК-10. Выкарыстоўваць патрэбныя метады даследавання, мадыфікаваць існуючыя і ствараць новыя метады даследавання, зыходзячы з канкрэтных задач;
- ПК-11. Арганізоўваць вучэбна-выхаваўчую работу на навуковай аснове, валодаць камп'ютарнымі метадамі пошука, захоўвання і апрацоўкі інфармацыі ў

сферы прафесійнай дзейнасці.

Выпускнік павінен:

ведаць:

- асноўныя тэорыі грамадскага развіцця ў адпаведнасці з фармацыйным і цывілізацыйным падыходамі;
- асноўныя тэорыі этнагенеза, этнічнай гісторыі славян і балтаў;
- асноўныя этапы фарміравання беларускага этнасу;
- спецыяльныя дысцыпліны ў аб'ёме, неабходным для самастойнага правядзення навуковых даследаванняў, уключаючы метадалогію археалагічных даследаванняў, методыку палявых работ, археалагічную перыядызацыю і характарыстыку асноўных перыядаў старажытнай гісторыі Беларусі і сумежных тэрыторый;

умець:

- планаваць, арганізоўваць і весці навуковыя даследаванні, уключаючы збор, апрацоўку і інтэрпрэтацыю экспедыцыйных археалагічных матэрыялаў;
- ацэньваць ролю насельніцтва тэрыторыі Беларусі ў рэгіянальным развіцці на ранніх этапах, уключаючы перыяд ранняй дзяржаўнасці;
- тлумачыць уплыў розных фактараў на сацыяльна-эканамічнае і культурнае развіццё насельніцтва Беларусі ў дадзяржаўны і раннедзяржаўны перыяды;
- аналізаваць асноўныя этапы этнічнай гісторыі насельніцтва на тэрыторыі Беларусі;

валодаць:

- асноўнымі метадычнымі прыёмамі археалагічнай навукі;
- асновамі рэстаўрацыі і кансервацыі археалагічных артэфактаў;
- методыкай пошуку і апісання археалагічных помнікаў.

Усяго на засваенне вучэбнай дысцыпліны адводзіцца **146 акадэмічных гадзін**, у т.л. 16 аўдыторных. Размеркаванне аўдыторных гадзін: 8 гадзін лекцый, 8 гадзіны семінараў.

Бягучая атэстацыя ў студэнтаў завочнай формы навучання праводзіцца ў адпаведнасці з вучэбным планам па спецыяльнасці праводзіцца ў форме **заліку (3 семестр)** і экзамену (**4 семестр**). Бягучая атэстацыя ў студэнтаў завочнай (дыстанцыйнай) формы навучання праводзіцца ў адпаведнасці з вучэбным планам па спецыяльнасці праводзіцца ў форме **заліку (1 семестр)** і экзамену (**2 семестр**).

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛА

АСНОВЫ АРХЕАЛОГІІ

1. Археалогія ў сістэме гістарычных навук.

1.1. Прадмет археалогіі. Вызначэнне археалогіі і яе месца сярод гістарычных навук. Станаўленне археалогіі як навукі. Асноўныя тыпы гістарычных крыніц. Віды археалагічных помнікаў.

1.2. Гісторыя археалогіі. «Народная археалогія». Зараджэнне археалагічных ведаў у старажытнасці і сярэднявеччы. Скарбашукальніцтва і антыкварыянізм. Станаўленне класічнай археалогіі. Зараджэнне археалогіі асобных краін. Шліман. Эванс. Асноўныя напрамкі і школы ў археалогіі.

Тэорыі развіцця ў археалагічнай навукі. Гістарычныя заканамернасці і адлюстраванне іх у археалогіі. Тэорыя дыфузіі. Тэорыя культурных колаў. Цыклізм. Канцэпцыя Тойнбі. Тэорыя канвергентнага развіцця. «Культурная антрапалогія». «Культурныя мадэлі».

1.3. Асноўныя катэгорыі археалагічнай навукі. Культурны пласт. Стратыграфія. Адкрыты і закрыты комплексы. Паняцце археалагічнай культуры.

1.4. Асноўныя заканадаўчыя палажэнні аб ахове археалагічных помнікаў. Ахова археалагічных помнікаў. Дзеючае заканадаўства і практыка. Гаспадарчая дзейнасць, «чорная археалогія» і скарбашукальніцтва на сучасным этапе.

2. Структура, метадалогія і методыка археалагічнага даследавання

2.1. Структура археалагічнага даследавання. Узроўні і этапы археалагічнага даследавання. Палявая і камеральная археалогія. Адкрытыя лісты (дазволы). Інтэрпрэтацыя вынікаў археалагічнага даследавання.

2.2. Археалагічныя разведкі. Арганізацыя археалагічных разведак. Гістарычныя мэты археалагічнага пошуку. Апытанне мясцовых жыхароў. Культурны слой. Візуальныя разведкі. Знешнія прыкметы археалагічных аб'ектаў. Аэра- і касмічная разведка і яе магчымасці. Электрапошук. Магнітная разведка. Іншыя метады выяўлення і першаснага вывучэння помнікаў. Падводная археалогія. Афармленне вынікаў разведак. Зводы археалагічных помнікаў.

2.3. Археалагічныя раскопкі. Установы і арганізацыі, якія здзяйсняюць археалагічныя раскопкі. Фінансаванне палявых даследаванняў. Асноўныя палажэнні аб раскопках. Даследаванне паселішчаў. Вызначэнне аб'ёму раскопачных работ. Выбар месца і разбіўка раскопа. Тэхніка вывучэння культурнага слоя. Стратыграфічныя назіранні. Палявы

дзённік. Чарцёжныя і фатаграфічныя работы. Калекцыйны вопіс. Палявая лабараторыя. Методыка раскопак пахавальных помнікаў. Справаздача па раскопках.

2.4. Камеральная апрацоўка археалагічных матэрыялаў. Рэстаўрацыя і кансервацыя. Аналіз стратыграфічных звестак. Стратыграфічнае члянне. Трасалогія. Мікраструктурныя аналізы. Мадэляванне ў археалогіі. Магчымасці вывучэння этнасаў паводле археалагічных звестак. Паняцце "археалагічная культура". Супрацоўніцтва археалогіі з геалогіяй, лінгвістыкай, антрапалогіяй, этнаграфіяй.

2.5. Датаванне ў археалогіі. Абсалютная і адносная храналогія. Тыпалагічны метады. Стратыграфічны метады. Радыевугляродны метады датавання. Археамагнітны метады. Дэндрохраналогія (наўгародскі вопыт). Іншыя метады датавання.

3. Палеаліт.

3.1. Агульная характарыстыка палеаліту і пытанні яго перыядызацыі. Археалагічная перыядызацыя. Антрапаген.

3.2. Ранні палеаліт. Выкапнёвыя антрапоіды. Алдувайская эпоха. Храналогія. Галечныя прылады. Ашэльская эпоха. Храналогія. Архантрапы. Тэхніка левалуа. Нуклеус. Ручное рубіла і калун. Геаграфія ашэльскіх помнікаў. Ледніковыя перыяды. Роля агню ў працэсе антрапагенезу. З'яўленне тэхнікі скола.

3.3. Сярэдні палеаліт. Эпоха мусье. Суадносіны з ледніковымі перыядамі. Храналогія. Палеантрапы. Тэхніка апрацоўкі крэмя. Нуклеусы мусьеўскай эпохі. Паўторная апрацоўка. Тыпы мусьеўскіх прылад. Аджымны і контрударны рэтуш. Першая састаўная прылада. Касцяныя прылады. Домабудаўніцтва. Арганізацыя палявання. Першыя пахаванні. Геаграфія мусьеўскіх стаянак. Пытанне аб археалагічных культурах.

3.4. Позні палеаліт. Неантрапы. Новыя прыёмы апрацоўкі каменя. Форма нуклеуса. Вядучыя тыпы прылад. Прылады з косці. Гаспадарка. Пачатак рыбнай лоўлі. Паселішчы. Познепалеалітычнае жыллё. Асноўныя стаянкі позняга палеаліту. Арганізацыя грамадства. Познепалеалітычныя пахаванні. Сунгір. Палеалітычнае мастацтва. Арэал позняга палеаліту і рэгіянальныя асаблівасці.

4. Мезаліт.

4.1. Агульная характарыстыка мезаліту. Змяненні прыродна-геаграфічных умоў. Засяленне новых земляў. Прыкметы мезаліту.

4.2. Мезалітычныя індустрыі. З'яўленне мікралітаў, стрэл. Выкарыстанне мікралітаў у састаўных прыладах. Індывідуалізацыя палявання. Узрастанне ролі рыбнай лоўлі.

4.3. Культурны мезаліту. Культурныя зоны і культуры мезаліту. Стаянкі і жылло

мезаліту. Мезалітычнае мастацтва. Сацыяльная арганізацыя мезалітычных калектываў. Пытанне аб з'яўленні вытвараючых гаспадарак. Джэйтунская культура. Мезаліт лясной паласы Усходняй Еўропы.

5. Неаліт.

5.1. Агульная характарыстыка неаліту. Клімат. Дэмаграфічныя змяненні. Адрозненні ў тэмах развіцця неалітычных грамадстваў.

5.2. «Неалітычная рэвалюцыя» і гаспадарчая дзейнасць людзей эпохі неаліту. Зачаткі горнай справы. Шахтны спосаб здабычы крэмя. Новыя прыёмы апрацоўкі каменя. Шліфаванне, свідраванне, пілаванне каменя. Удасканаленне сякеры. Апрацоўка дрэва. Касцяныя і рагавыя прылады. З'яўленне і распаўсюджванне керамікі. Тэхніка ручной лепкі. Арнаментация посуду. З'яўленне ткацтва. Гаспадарка.

5.3. Жытлы і пасяленні неалітычнай эпохі. Тапаграфія стаянак. Жытло. Сродкі перамяшчэння.

5.4. Археалагічныя культуры неаліту. Спосабы вылучэння. Археалагічная культура і этнас у неаліце. Неаліт Заходняй Еўропы. Лясны неаліт. Паляўніча-рыбалавецкія культуры. Стэпавы неаліт Усходняй Еўропы.

5.5. Асаблівасці пахавальных помнікаў эпохі неаліту. Неалітычнае мастацтва. Могільнікі. Алеевостраўскі могільнік. Мастацтва неаліту. Неалітычнае мастацтва

6. Энеаліт і бронзавы век

6.1. Агульная характарыстыка і перыядызацыя бронзавага веку. Адкрыццё металу і ўзнікненне металургіі. Этапы развіцця каляровай металургіі. Асноўныя металургічныя цэнтры. Тэхніка бронзаліцейнай справы і найстаражытныя вырабы з металу. Развіццё вытворчых гаспадарак. Абмен. Новыя сродкі перамяшчэння. Гандлёвыя шляхі. Змены ў грамадскіх адносінах. Міграцыі.

6.2. Энеаліт Закаўказзя і Паўночнага Каўказа.

6.3. Энеалітычныя культуры Заходняй і Паўднёвай Еўропы. Трыпольская культура. Пытанне аб індаеўрапейцах і іх міграцыях. Археалагічныя прыкметы індаеўрапейцаў. Роля старажытных плямён у этнічнай гісторыі Еўропы. Культура шарападобных амфар.

6.4. Бронзавы век Закаўказзя. Старажытнаямная, катакомбавая і зрубная культуры. Бронзавы век Цэнтральнай Еўропы. Тшцінецкая і лужыцкая культуры.

6.5. Бронзавы век лясной паласы Усходняй Еўропы. Фацыянаўская культура. Прыбалтыйская культура шнуравай керамікі. Гаспадарка плямён бронзавага веку. Этнічныя

працэсы ў бронзавым веку.

6.6. Мастацтва энеаліту і бронзавага веку.

7. Жалезны век і сярэднявечча

7.1. Агульная характарыстыка жалезнага веку. Адкрыццё спосабу атрымання жалеза. Сырадутны працэс. Уплыў адкрыцця жалеза на працэс грамадскага развіцця. Распаўсюджванне гарадзішчаў.

7.2. Жалезны век Заходняй Еўропы. Храналогія: гальштат, латэн, рымская эпоха. Асноўныя культуры жалезнага веку Заходняй Еўропы. Пшэворская і вельбарская культуры.

7.3. Культуры стэпаў Усходняй Еўропы. Культуры стэпаў. Паходжанне скіфаў. Асноўныя прыкметы скіфаў паводле археалагічных даных. Паселішчы. Гаспадарка. Пахаванні. Царскія курганы. Скіфскае золата. Выяшнненне скіфаў сарматамі. Скіфы ў Крыме. Культура сарматаў. Чарняхоўская культура.

7.4. Культуры балцкіх і фіна-ўгорскіх плямён.

7.5. Заходнееўрапейскае сярэднявечча. Агрубенне культуры у пасляантычны час. Меравінгская, каралінгская і капетынгская эпохі. Прылады землепрацоўкі. Плуг і саха. Рамёствы. Адкрыццё чыгуну і новага спосабу атрымання жалеза. Вырабы ювеліраў. Кераміка. Манетная справа.

Пісьменнасць. Стылі. Пергамент і папера. Оптыка. Гадзіннік. Эвалюцыя раннесярэднявечнай зброі. Мячы. З'яўленне агнястрэльнай зброі. Развіццё абароннай зброі. Гербы дзяржаўныя і фамільныя.

Змены ў пахавальнай абраднасці.

7.6. Славянскія культуры жалезнага века і ранняга сярэднявечча. Пытанне аб часе з'яўлення славян і іх прарадзіме. Пачатак шырокага рассялення славян. Культура пражскага тыпу. Раздзяленне славян. Культура Корчак. Культуры лука-райкавецкая, раменская і боршаўская. Тушэмлінская культура. Доўгія курганы і сопкі.

Адзіныя рысы славянская культура да X стагоддзя. Курганы. Скроневыя кольца. Грыўны. Кераміка. Земляробчыя прылады. Славянскі плуг. Зброя. Узнікненне замкаў. Рэлігійны цэнтр у Арконе. Макетная справа ў заходніх і паўднёвых славян.

8. Старажытная Русь

8.1. Узнікненне Русі паводле археалагічных даных. Складанне феадальнай дзяржаўнасці. Нарманскае пытанне паводле археалагічных даных. Гнёздаўскі і іншыя дружынныя могільнікі. Зброя. Магчымасць этнічных вызначэнняў паводле археалагічных даных.

8.2. Усходнеславянская веска. Сельскія паселішчы. Гаспадарка. Прылады вытворчасці. Структура сельскагаспадарчых культур. Сістэмы земляробства. Жывёлагадоўля. Сельскае рамяство. Сялянскія курганы. Замкі федалаў.

8.3. Гарады ўсходніх славян. Паходжанне гарадоў. Колькасць і тапаграфія гарадоў. Планіроўка і забудова. Сядзібы. Элементы ўпарадкаванасці. Вуліцы. Дрэнажная сістэма. Гарадскія ўмацаванні. Манументальная архітэктура.

8.4. Гарадское рамяство і гандаль. Унутраны і знешні гандаль. Грашовае абарачэнне. Письменнасць паводле археалагічных даных. Партрэты гарадоў. Кіеў. Ноўгарад. Археалагічныя сведчанні татара-мангольскага нашэсця.

АРХЕАЛОГИЯ БЕЛАРУСИ

9. Гісторыя археалагічнай навукі ў Беларусі

9.1. Станаўленне і развіццё археалагічнай навукі ў Беларусі ў дарэвалюцыйны перыяд. Развіццё гістарычнага краязнаўства ў Беларусі ў XVI–XIX ст. Апісанні і спробы сістэматызацыі археалагічных помнікаў у XIX — пачатку XX ст. Раскопкі асобных помнікаў Я. і К. Тышкевічамі, З. Глогерам, В.З. Завітневічам, В.А. Шукевічам, Е.Р. Раманавым і інш. Дзейнасць Віленскай археаграфічнай камісіі. Віленскі музей старажытнасцей. Археалагічныя зборы ў музеях Мінска, Магілёва, Віцебска, Гродна. Археалагічныя калекцыі ў прыватных зборах. Агульная ацэнка дарэвалюцыйнай археалогіі ў Беларусі.

9.2. Археалагічнае вывучэнне Беларусі ў даваенны перыяд. Развіццё археалагічнай навукі ў БССР. Стварэнне Інбелкульту і першых спецыяльных археалагічных даследчых цэнтраў. Асноўныя напрамкі археалагічных даследаванняў ў БССР у 1920–1930-я гг. А.М. Ляўданскі, К.М. Палікарповіч, С.А. Дубінскі, А.Д. Каваленя, І.А. Сербаў. Роля краязнаўчых арганізацый у выяўленні археалагічных помнікаў на тэрыторыі Беларусі.

Археалагічныя даследаванні ў Заходняй Беларусі ў 1920-1930-я гг. З. Шміт, Ю. Ядкоўскі, З. Дурчэўскі.

Публікацыі археалагічных матэрыялаў у даваенны час.

9.3. Беларуская археалогія ў пасляваенны перыяд. Пасляваенныя археалагічныя даследаванні ў БССР. Вывучэнне помнікаў каменнага, бронзавага і жалезнага вякоў.

Раскопкі старажытнарускіх паселішчаў і могільнікаў. Вывучэнне праблем этнічнай гісторыі. Кароткі агляд асноўнай археалагічнай літаратуры. Абагульняючыя работы па археалогіі Беларусі. Выданне археалагічных картаў і абласных збораў помнікаў гісторыі і культуры Беларусі.

9.4. Праблемы і перспектывы беларускай археалогіі на сучасным этапе. Задачы і перспектывы далейшага вывучэння археалагічных помнікаў Беларусі. Асноўныя напрамкі

археалагічнага вывучэння. Колькасць улічаных археалагічных помнікаў у Рэспубліцы Беларусь і іх структура. Заканадаўства Беларусі аб ахове і выкарыстанні помнікаў гісторыі і культуры. Асноўныя патрабаванні да правядзення археалагічных даследаванняў на тэрыторыі Беларусі.

10. Каменны век на Беларусі

10.1. Агульная характарыстыка палеаліту на Беларусі. Месца палеаліту ў геалагічнай гісторыі Зямлі. Перыядызацыя палеаліту.

10.2. Праблема першапачатковага засялення тэрыторыі Беларусі. Эпоха вялікага абледзянення. Знаходкі прылад мусцьерскіх форм на Беларусі і іх інтэрпрэтацыя. Засяленне паўднёва-ўсходняй Беларусі ў познепалеалітычны час. Стаянка Бердыж. Умовы залягання і змест культурнага пласта. Асноўныя групы прылад. Пытанне аб бердыжскіх гаспадарча-побытавых аб'ектах. Фаўністычны комплекс. Храналогія Бердыжскай стаянкі.

Стаянка Юравічы. Крамянёвы інвентар. Храналогія. Сляды мастацтва. Месца беларускіх помнікаў палеаліту сярод познепалеалітычных культур Еўропы. Духоўная культура, вераванні, грамадская структура.

Максімум пахаладання 18–20 тыс. гг. назад і яго вынікі.

10.3. Фінальны палеаліт на Беларусі. (10–12 тыс. гг. назад). Пацяпленне клімату. Фінальнапалеалітычныя культуры Беларусі і суседніх тэрыторый. Лінгбійская і свідэрская культуры. Засяленне Вісла-Дняпроўскага міжрэчча і Верхняга Падняпроўя. Грэнская культура. Тыпы крамянёвых вырабаў. Апрацоўка косці.

10.4. Мезаліт на Беларусі. Вызначальныя рысы эпохі. Храналогія. Змены клімату, расліннага і жывёльнага свету. Колькасць мезалітычных месцазнаходжанняў на тэрыторыі Беларусі Тапаграфія і стратыграфія мезалітычных стаянак. Тэхніка апрацоўкі каменя і формы каменных прылад. Распаўсюджванне лука і стрэлаў. Свідэрская культура. Дняпроўска-дзісенская (сожская), кундская, яніславіцкая культуры. Мікралітызацыя культур. Нёманская і кудлаеўская культуры. Касцяныя вырабы. Гаспадарка. Развіццё рыбалоўства. Росквіт збіральніцтва. Грамадская структура. Духоўная культура і мастацтва.

Асноўныя напрамкі рассялення людзей у мезаліце на тэрыторыі Беларусі і праблемы этнасу.

10.5. Агульная характарыстыка неаліту на Беларусі. Вызначальныя рысы неалітычнай эпохі. Храналагічныя межы. Перыядызацыя беларускага неаліту. Удасканальванне тэхнікі апрацоўкі каменя.

Патрэба ў новых відах каменных прылад. Здабыча і апрацоўка крэменю. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Краснасельскія шахты і крэмнеапрацоўчыя

майстэрні. Распаўсюджванне краснасельскага крэменю. З'яўленне керамікі.

Стаянкі: тапаграфія і тыпы, стратыграфія. Жытлы. Росквіт прысвойваючай гаспадаркі. Лясное паляванне. Павышэнне ролі рыбалоўства. Пытанне аб з'яўленні вытворчай гаспадаркі на тэрыторыі Беларусі Апрацоўка дрэва і косці. Ткацтва. Сацыяльныя працэсы ў неаліце. Росквіт радавой абшчыны. Рэлігійныя вераванні. Мастацтва.

10.6. Неалітычныя культуры на Беларусі. Фарміраванне неалітычных культур і іх сувязь з культурамі мезаліту. Днепра-данецкая культура. Кераміка, каменны інвентар. Культурныя асаблівасці Заходняга Палесся. Верхнедняпроўская культура. Нёманская культура, тры этапы ў яе развіцці. Нарвенская культура Паўночнай Беларусі і Прыбалтыкі. Кераміка і каменны інвентар. Касцяныя вырабы. Гарфянікавыя стаянкі. Міграцыя плямён культуры шарападобных амфар з Цэнтральнай Еўропы. Распаўсюджванне ў Паўночнай Беларусі помнікаў тыповай грабенчата-ямачнай керамікай. Месца беларускага неаліту сярод неалітычных культур Еўропы.

Даныя археалогіі, лінгвістыкі і антрапалогіі аб этнічнай прыналежнасці неалітычных плямён на Беларусі.

11. Бронзавы век на Беларусі

11.1. Агульная характарыстыка і храналагічныя межы бронзавага веку Беларусі. Медна-бронзавая металургія. Металічныя вырабы. Крыніцы паступлення металу. Росквіт крэмнеапрацоўчай індустрыі. Экспансія жывёлагадоўчых плямён і ўсталяванне вытвараючых гаспадарак — земляробства і жывёлагадоўлі. Змены ў сацыяльнай арганізацыі. Пытанне аб індаеўрапейцах.

11.2. Ранні бронзавы век на Беларусі. Сярэднядняпроўская культура. Арэал. Паселішчы. Жытлы. Тыпы пахаванняў. Формы керамікі. Вырабы з металу і іншых матэрыялаў. Баявыя сякеры. Гаспадарка. Пытанне аб этнічнай прыналежнасці сярэднядняпроўскіх плямён.

Жуцаўская культура. Палеская культура шнуравой керамікі. Паўночнабеларуская культура. Гарфяныя паселішчы. Асаблівасці іх вывучэння.

11.3. Культуры сярэдняга і позняга этапаў бронзавага веку Беларусі. Сосніцкая культура. Помнікі Палесся. Пранікненне лужыцкіх плямён. Пытанне аб іх этнасе.

Позні бронзавы век Паўночнай Беларусі. Культура ранняй штрыхаванай керамікі. Ранні этап днепра-дзвінскай культуры.

Абмен у бронзавым веку. Мастацтва. Арнаментальныя матывы ў кераміцы. Распаўсюджванне новых вераванняў. Вогнепаклонніцтва. Лёс мясцовага позненеалітычнага насельніцтва ў II тыс. да н.э.

12. Жалезны век на Беларусі.

12.1. Агульная характарыстыка жалезнага веку Беларусі. Храналагічныя рамкі. Пачатак вытворчасці жалеза. Тэхналагічны працэс. Уладкаванне домніц. Атрыманне сырцовай сталі. Далейшае развіццё вытвараючай эканомікі.

Крываградзільнае рала з Капланавіч. Прадукцыйнасць крываградзільных ралаў. Ускладненне жывёлагадоўчай гаспадаркі. Сацыяльныя змены ў жалезным веку. Распаўсюджванне гарадзішчаў. Характар этнічных працэсаў. Археалагічныя культуры і этнічныя супольнасці ў жалезным веку. Выкарыстанне даных лінгвістыкі і антрапалогіі ў этнічнай інтэрпрэтацыі археалагічных культур жалезнага веку.

12.2. Ранні жалезны век Паўднёвай Беларусі. Познелужыцкія знаходкі на Беларусі. Пытанне аб этнічнай прыналежнасці лужычан. Экспансія ва ўсходне-лужыцкія вобласці паморскіх плямён. Культура падклёшавых пахаванняў. Помнікі гэтай культуры на тэрыторыі Беларусі. Погляды на этнічную прыналежнасць плямён падклошавай культуры. Рух падклошавых плямён на ўсход. Мілаградская культура. Храналагічныя рамкі. Гісторыя вывучэння. Паселішчы, жытлы, могільнікі. Керамічны матэрыял. Грузікі. Гаспадарчыя і бытавыя вырабы з металу. Прывазныя вырабы. Гарошкаўскі скарб. Грамадскія адносіны і вераванні. Паходжанне і этнічная атрыбуцыя культуры. Зарубінецкая культура. Арэал. Псторыя вывучэння. Храналагічныя рамкі. Тыпы паселішчаў. Жытлы. Могільнікі. Лакальныя групы. Кераміка. Прылады працы, зброя, прадметы ўбору і ўпрыгажэнні. Зарубінецкія фібулы. Гаспадарка. Чаплінскае гарадзішча. Культурныя і гандлёвыя сувязі зарубінецкіх плямёнаў. Грамадскі лад. Рэлігійныя ўяўленні. Пытанне аб паходжанні і этнічнай прыналежнасці зарубінецкіх плямён. Помнікі тыпу Брэст-Трышын. Погляды на этнічную прыналежнасць помнікаў.

Кіеўская культура. Арэал. Гісторыя вывучэння. Храналагічныя рамкі. Паселішчы. Абідня. Тайманава. Жытлы. Пахавальны абрад. Керамічны матэрыял. Вырабы з выемчатай эмаллю. Культурныя аналагі. Сувязь помнікаў з папярэднімі культурамі. Паходжанне культуры. Этнічная прыналежнасць.

12.3. Жалезны век Сярэдняй і Паўночна-Заходняй Беларусі. Культура позняй штрыхаванай керамікі. Псторыя вывучэння. Арэал. Храналагічныя рамкі. Паселішчы. Абарончыя збудаванні. Забудова гарадзішчаў. Гарадзішча Малышкі. Жытлы. Ачагі. Пытанне аб пахаваннях. Метал апрацоўка. Керамічны матэрыял. Гаспадарка і грамадскі лад. Вераванні. Паходжанне культуры. Кампаненты, што ўдзельнічалі ў складанні культуры. Узаемадзеянні з суседнімі культурамі. Этнічная характарыстыка плямён Сярэдняй Беларусі.

12.4. Жалезны век Паўночнай Беларусі. Позні этап днепра-дзвінскай культуры. Арэал. Датаванне. Псторыя вывучэння. Тапаграфія паселішчаў. Абарончыя збудаванні.

Жытлы. Лакальныя асаблівасці. Матэрыяльная культура. Гаспадарка. Грамадскі строй. Паходжанне культуры. Лінгва-антрапалагічная сітуацыя ў рэгіёне. Этнічная атрыбуцыя культуры.

13. Славяне і іх суседзі ў другой палове I тыс. н.э.

13.1. Славянскія помнікі другой паловы I тыс. н.э. Пытанне аб найстаражытных праславянскіх культурах. Пражская культура і яе асноўныя характарыстыкі. Паселішчы, жытлы, пахаванні. Матэрыяльная культура. Змены ў гаспадарцы і грамадскім ладзе. Лука-Райкавецкая культура. Гарадзішча і селішча Хотамель. Час рассялення славян на тэрыторыі на поўнач ад Прыпяці.

Лінгвістычныя даныя аб часе засялення славянамі Сярэдняй і Паўночнай Беларусі. Распаўсюджванне сферычных курганаў з трупаспаленнем. З'яўленне ганчарнай керамікі. Маналітнасць і аднастайнасць славянскай культуры таго перыяду. Генетычная сувязь з папярэдняй культурай Паўднёвай Беларусі і Валыні. Узаемадзеянне славян з балтамі. Змены ў культуры доўгіх курганаў. Лінгвістычныя і антрапалагічныя даныя аб сімбіёзе балтаў і славян. Уплыў балцкага субстрату на далейшае развіццё культуры славян гэтага рэгіёна. Пытанне аб «летапісных плямёнах» і іх старажытнасцях.

13.2. Старажытнасці балтаў другой паловы I тыс. н.э. Інтэграцыя культурных элементаў. Распаўсюджванне селішчаў і гарадзішчаў-сховішчаў. Трупаспаленні ў курганах і грунце. Новыя формы керамікі. Банцараўская культура. Арэал. Псторыя вывучэння. Храналогія. Паселішчы і жытлы. Пахавальныя помнікі. Матэрыяльная культура. Гаспадарка і грамадскі лад. Паходжанне культуры. Калочынская культура. Арэал. Гісторыя вывучэння. Храналагічныя рамкі. Паселішчы і жылыя пабудовы. Матэрыяльная культура і гаспадарка. Паходжанне культуры. Этнічная прыналежнасць носьбітаў культуры. З'яўленне доўгіх курганаў. Формы магільных збудаванняў і пахавальны абрад. Псторыя вывучэння доўгіх курганаў. Пахавальны інвентар. Яго сувязь с папярэдняй культурай мясцовых плямён. Погляды на паходжанне і этнічную прыналежнасць культуры доўгіх курганаў.

Помнікі яцвягаў. Усходнелітоўскія курганы на тэрыторыі Беларусі

14. Археалогія сярэднявечча на тэрыторыі Беларусі

14.1. Эпоха ранняга сярэднявечча на тэрыторыі Беларусі. Новыя рысы эпохі. Утварэнне старажытнарускай дзяржавы і месца ў ёй заходніх зямель. Прычыны пераходу ўсходніх славян да феадалізму, мінуючы рабаўладальніцкую фармацыю. Ускладненне і разнастайнасць археалагічных помнікаў ранняга феадалізму. З'яўленне новых відаў помнікаў. Археалагічныя даныя аб узнікненні феадалізму. Адлюстраванне сацыяльных

працэсаў у археалагічным матэрыяле. Этнічныя працэсы на Беларусі паводле даных археалогіі.

Археалогія вёскі. Значэнне археалагічнага вывучэння старажытнарускай вёскі. Ступень вывучанасці сельскіх помнікаў. Тапаграфія сельскіх паселішчаў, іх памеры. Тып забудовы. Асноўныя віды жылых і гаспадарчых пабудоў. Будаўнічая тэхніка. Селішча каля в. Гарадзішча пад Мінскам. Гаспадарка старажытнарускай вёскі. Асноўныя прылады землепрацоўкі. Сохі. Плугі. Чарэслы. Матыкі. Рыдлёўкі. Структура зерневых культур. Вядучае значэнне жыта. Іншыя культуры. Археалагічныя і палеабатанічныя даныя аб сістэмах земляробства. Другасная роля падсекі. Прылады ўборкі і перапрацоўкі ўраджаю. Іх новыя формы і вытворчыя магчымасці. Жорны. Ступы. Дамашняя жывёлагадоўля. Склад статку дамашніх жывёл па астэалагічных даных. Значэнне прысвойваючых форм у вясковай гаспадарцы. Асаблівасці вясковага рамяства. Кавальская справа. Вясковае ювелірнае рамяство. Радыус збыту прадукцыі ювеліраў. Ганчарная справа. Іншыя віды рамяства. Вясковыя курганы. Абрады пахаванняў і пахавальны інвентар. Пытанне аб скроневых кольцах і зярністых пацерках як этнічна вызначальных прыкметах. Перажыткі паганства паводле археалагічных даных.

14.2. Феадальныя замкі. Значэнне археалагічнага вывучэння старажытнарускіх замкаў. Ступень вывучанасці. Археалагічныя прыкметы замка — умацаванай уладарніцкай сядзібы. Тапаграфія замкаў. Іх тыпалогія. Памеры. Уладкаванне замкавых умацаванняў. Асаблівасці ўнутранай планіроўкі і забудовы. Матэрыяльная культура замкаў. Гаспадарчае жыццё. Пытанне аб замкавым рамястве. Зброя. Прывазныя вырабы. Склад насельніцтва. Аб часе з'яўлення і шырокага распаўсюджвання замкаў.

Даследаванне Вішчынскага замка. Скарб ювелірных вырабаў і плацежных срэбраных зліткаў. Ювелірныя матрыцы. Пломбы-пячаткі.

14.3. Гароды заходніх зямель Русі. Сацыяльна-эканамічная характарыстыка горада. Прычыны ўзнікнення гарадоў. Колькасць гарадоў у заходніх землях Русі. Псторыя археалагічнага вывучэння гарадоў у Рэспубліцы Беларусь. Пытанне аб часе ўзнікнення заходнерускіх гарадоў. Розныя шляхі ўзнікнення гарадоў. Тапаграфія гарадоў. Дзядзінец, пасад, акольны горад. Гарадскія ўмацаванні. Абарончыя збудаванні Мінска. Уладкаванне уезду ў мінскую крэпасць. Каменная фартыфікацыя Гродна. Унутраная планіроўка і забудова гарадоў. Радыяльна-кальцавы і веерападобны планы. Вуліцы, плошчы, гарадскі торг. Элементы гарадскога добраўпарадкавання. Уладкаванне маставых. Дрэнажныя сістэмы. Жылыя і гаспадарчыя пабудовы. Іх рэканструкцыя. Будаўнічая тэхніка. Унутраная планіроўка. Печы. Пабудовы знаці. Мураваныя пабудовы у Навагрудку. Гарадскія сядзібы. Устойлівасць планіроўкі. Мураваныя грамадзянскія пабудовы. Манументальная культывая

архітэктура. Архітэктурныя школы у заходніх землях Русі.

Гарадское рамяство. Апрацоўка жалеза. Вырабы са сталі. Ювелірная справа. Інструмент. Тэхніка. Пытанне аб мясцовым эмальерным мастацтве. Шкларобства. Ганчарнае рамяство. Клеймы. Апрацоўка дрэва, косці, каменя. Гарбарная і шавецкае рамёствы. Прадзенне і ткацтва. Арганізацыя рамяства. Унутраны і знешні гандаль. Прадметы ўвозу і вывазу. Грашовае абарачэнне. Сродкі транспарту. Культурнае жыццё горада. Надпісы на бытавых рэчах. Берасцяныя граматы. Пісалы. Барысавы і Рагвалодаў камяні. Шахматы. Манументальны жывапіс. Прыкладное мастацтва. Партрэты асобных гарадоў: Мінск, Полацк.

14.4. Археалогія позняга сярэднявечча і ранняга новага часу (XIV–XVIII стст.).

Характарыстыка эпохі. Значэнне вывучэння яе помнікаў. Замкі і абарончыя збудаванні. Лідскі, Крэўскі і Мірскі замкі. Навагрудак. Гродна. Камянецкая і іншыя абарончыя вежы-данжоны. Горадабудаўніцтва. Будынкі XV–XVII ст. з цэглы і каменя ў Гродне. Культывая архітэктура. Будаўнічыя і дэкаратыўныя матэрыялы. Кераміка.

Мястэчкі. Сельскія паселішчы. Гаспадарка. Матэрыяльная і духоўная культура беларускага народа ў XIV–XVIII стст.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін		Кіруемая самастойная работа	Іншае	Форма кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя (семінарскія) заняткі			
1.	Археалогія ў сістэме гістарычных навук. Структура, метадалогія і методыка археалагічнага даследавання	2	2			
1.1.	<u>Археалогія ў сістэме гістарычных навук. Археалагічнае даследаванне</u> 1. Прадмет археалогіі. 2. Асноўныя катэгорыі археалагічнай навукі. 3. Структура археалагічнага даследавання. 5. Археалагічныя разведкі. 5. Археалагічныя раскопкі. 6. Датаванне ў археалогіі.	2				
1.2.	<u>Археалогія ў сістэме гістарычных навук. Археалагічнае даследаванне</u> 1. Прадмет археалогіі. 2. Асноўныя катэгорыі археалагічнай навукі. 3. Датаванне ў археалогіі. 4. Асноўныя заканадаўчыя палажэнні аб ахове археалагічных помнікаў.		2			Калоквіум

2.	Каменны век	2	2			
2.1.	<u>Каменны век</u> 1. Агульная характарыстыка палеаліту. 2. Агульная характарыстыка мезаліту 3. Агульная характарыстыка неаліту.	2				
2.2.	<u>Каменны век</u> 1. Агульная характарыстыка палеаліту. 2. Агульная характарыстыка мезаліту 3. Агульная характарыстыка неаліту.		2			Вуснае апытанне
3.	Каменны век на Беларусі	2	2			
3.1.	<u>Каменны век на Беларусі</u> 1. Агульная характарыстыка каменнага веку на Беларусі. 2. Праблема першапачатковага засялення тэрыторыі Беларусі. 3. Фінальнапалеалітычныя, мезалітычныя і неалітычныя археалагічныя культуры на Беларусі	2				
3.2.	<u>Каменны век на Беларусі</u> 1. Агульная характарыстыка каменнага веку на Беларусі. 2. Праблема першапачатковага засялення 3. Фінальнапалеалітычныя, мезалітычныя і неалітычныя археалагічныя культуры на Беларусі		2			Пісьмовае апытанне
4.	Славяне і іх суседзі ў другой палове I тыс. н.э.	2	2			
4.1.	<u>Славяне і іх суседзі ў другой палове I тыс. н.э.</u> 1. Славянскія помнікі другой паловы I тыс. н.э. 2. Старажытнасці балтаў другой паловы I тыс. н.э.	2				
4.2.	<u>Славяне і іх суседзі ў другой палове I тыс. н.э.</u> 1. Славянскія помнікі другой паловы I тыс. н.э. 2. Старажытнасці балтаў другой паловы I тыс. н.э.		2			Калоквіум
	Усяго: 16	8	8			

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА І МУЛЬТІМЕДЫЙНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

Асноўная літаратура

1. Авдусин, Д.А. Основы археологии: учеб. для вузов по спец. «История» / Д.А. Авдусин. — М.: Высш. школа, 1989. — 335 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/avdusin-osnovy-arheologii>.
2. Алексеев, Л.В. Археология и краеведение Беларуси. XVI–30-е годы XX в. — Минск: Беларуская навука, 1996. — 206 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/alekseev-arheologija>.
3. Археалогія Беларусі: энцыклапедыя. У 2 т. Т. 1 / Рэдкал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БелЭн, 2009. — 496 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/archeologija-belarusi1>.
4. Археалогія Беларусі: энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2 / Рэдкал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БелЭн, 2011. — 464 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/archeologija-belarusi2>.
5. Брей, У. Археологический словарь / У. Брей, Д. Трамп. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/node/364>.
6. Дук, Д.У. Археалогія : вучэбна-метадычны комплекс для студэнтаў спецыяльнасці 1-21 03 01 «Гісторыя» / Д.У. Дук. — Наваполацк : ПДУ, 2009. — 156 с. ; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://elib.psu.by:8080/handle/123456789/618>.
7. Клейн, Л.С. История археологической мысли. В 2 т. Тт. 1 — 2 / Л.С. Клейн. — СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2011. — 688 с. (т. 1), 626 с. (т. 2). // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/node/370>.
8. Піваварчык, С.А. Археалогія Беларусі : У 2 ч. Ч. 1. Ад палеаліту да ранняга сярэднявечча. Навучальны дапаможнік для студэнтаў спецыяльнасці Г 05 06 — «Гісторыя» / С.А. Піваварчык, Г.М. Семянчук. — Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 1996. — 136 с. ; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/pivavarchyk-semianchuk-arheologija-belarusi1>.
9. Піваварчык, С.А. Археалогія Беларусі : У 2 ч. Ч. 2. Эпоха сярэднявечча. Навучальны дапаможнік для студэнтаў спецыяльнасці Г 05 06 «Гісторыя» / С.А. Піваварчык, Г.М. Семянчук. — Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 1997. — 191 с. ; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/pivavarchyk-semianchuk-arheologija-belarusi2>.

Дадатковая літаратура

10. Алексеев, Л.В. Полоцкая земля в IX–XIII вв. (Очерки истории Северной Белоруссии) / Л.В. Алексеев. — М.: Наука, 1966. — 295 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/alekseev-polockaja-zemla>.
11. Алексеев, Л.В. Смоленская земля в IX–XIII вв. Очерки истории Смоленщины и Восточной Белоруссии / Л.В. Алексеев. — М.: Наука, 1980. — 261 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/alekseev-smolenskaja-zemla>.
12. Алексеев, Л.В. Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры: в 2 кн. / Л.В. Алексеев. — М.: Наука, 2006. — Кн. 1. — 2006. — 289 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: // [Электронны

- ресурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/alekseev-zapadnyje1>.
13. Алексеев, Л.В. Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры: в 2 кн. / Л.В. Алексеев. — М.: Наука, 2006. — Кн. 2. — 2006. — 167 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/alekseev-zapadnyje2>.
 14. Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 1. Каменны і бронзавы вякі / Э.М. Зайкоўскі, У.Ф. Ісаенка, А.Г. Калечыц [і інш.]; пад рэд. М.М. Чарняўскага, А.Г. Калечыц. — Мінск : Бел. навука, 1997. — 424 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/a-archbell1.htm>.
 15. Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 2. Жалезны век і ранняе сярэднявечча / А.А. Егарэйчанка, В.І. Шадыра, В.С. Вяргей [і інш.]; пад рэд. В.І. Шадыры, В.С. Вяргей. — Мінск : Бел. навука, 1999. — 502 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/l-archeology.htm>.
 16. Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 3. Сярэдневяковы перыяд (IX — XIII стст.) / Я.Г. Звяруга, Т.М. Каробушкіна, П.Ф. Лысенка, Г.В. Штыхаў; Навук. рэд. П.Ф. Лысенка. — Мінск : Бел. навука, 2000. — 554 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/a-archbel3.htm>.
 17. Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 4. Помнікі XIV — XVIII стст. / В.М. Ляўко, М.Ф. Гурын, Ю.А. Заяц і інш.; Пад рэд. В.М. Ляўко і інш. — Мінск : Бел. навука, 2001. — 597 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/a-archbel4.htm>.
 18. Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя / Рэдкал.: В.В. Гетаў [і інш.]. — Мінск: БелЭн, 1993. — 702 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/archeologija-i-numizmatyka-belarusi>.
 19. Археологическое наследие Беларуси; сост., авт. вступ. ст. О.Н. Левко. — Минск : Беларуская навука, 2012. — 192 с. ; ил.
 20. Археология Белоруссии : Библиографический указатель / Сост. Т.Н. Коробушкина. — Минск : Госбиблиотека БССР им. В.И. Ленина, 1988. — 164 с.
 21. Археология СССР. Т. 13. Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. — первой половине I тысячелетия н.э. / В.И. Бидзиля [и др.]; Отв. ред. И.П. Русанова, Э.А. Сымонович; Редкол.: Б.А. Рыбаков (гл. ред.) [и др.]. — М.: Наука, 1993. — 328 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-archsssr13.htm>.
 22. Археология СССР. Т. 14. Седов, В.В. Восточные славяне в VI — XIII вв. / Отв. ред. Б.А. Рыбаков. — М.: Наука, 1982. — 327 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-archsssr14.htm>.
 23. Археология СССР. Т. 15. Древняя Русь. Город. Замок. Село / Г.В. Борисевич [и др.]; Отв. ред. Б.А. Колчин; Редкол.: Б.А. Рыбаков (гл. ред.) [и др.]. — М.: Наука, 1985. — 431 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-archsssr15.htm>.
 24. Археология СССР. Т. 16. Древняя Русь. Быт и культура / Д.А. Беленькая [и др.]; Отв. ред. тома Б.А. Колчин, Т.И. Макарова; Редкол.: Б.А. Рыбаков (гл. ред.) [и др.]. — М.: Наука, 1997. — 368 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-archsssr16.htm>.
 25. Археология СССР. Т. 17. Финно-угры и балты в эпоху средневековья / Л.А. Голубева [и др.]; Отв. ред. тома В.В. Седов; Редкол.: Б.А. Рыбаков (гл. ред.) [и др.]. — М.: Наука, 1987. — 510 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-archsssr17.htm>.
 26. Белорусская археология : Достижения археологов за годы Советской власти / В.Ф. Исаенко [и др.]. — Минск : Наука и техника, 1987. — 127 с. ; ил.
 27. Воронин, Н.Н. Древнее Гродно (По материалам археологических раскопок 1932–1949 гг.) / Н.Н. Воронин. — Москва: Издательство АН СССР, 1954. — 239 с.; ил.

- (Материалы и исследования по археологии СССР — № 41) — (Материалы и исследования по археологии древнерусских городов. Т. III). // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/voronin-grodno>.
28. Вяргей, В.С. Археалагічная навука ў Беларускай ССР : 1919–1941 гг. / В.С. Вяргей. — Мінск : Навука і тэхніка, 1992. — 144 с.
 29. Городцов, В.А. Руководство для археологических раскопок / В.А. Городцов. — М.: Б.и., 1914. — 64 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/gorodcov-rukovodstvo-dla-arheologicheskikh-raskopok>.
 30. Гуревич, Ф.Д. Древности Белорусского Понеманья / Ф.Д. Гуревич. — Москва — Ленинград: АН СССР, 1962. — 222 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/gurevich-drevnosti-belorusskogo>.
 31. Гуревич, Ф.Д. Древний Новогрудок (посад — окольный город) / Ф.Д. Гуревич. — Ленинград: Наука, 1991. — 159 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/gurevich-drevnij-novogrudok>.
 32. Гурин, М.Ф. Древнее железо Белорусского Поднепровья (I тысячелетие н.э.) / М.Ф. Гурин. — Минск: Наука и техника, 1982. — 126 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/gurin-drevnee-zhelezo>.
 33. Гурин М.Ф. Кузнечное ремесло Полоцкой земли. IX–XIII вв. / М.Ф. Гурин. — Минск: Наука и техника, 1987. — 151 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/gurin-kuznechnoje-remeslo>.
 34. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь / склад. В.Я. Абламскі, І.М. Чарняўскі, Ю.А. Барысюк. — Мінск : БелТА, 2009. — 684 с.; іл.
 35. Друцк: Друцк и Друцкая волость (княжество) в IX–XII вв., летопись древних слоев, князья Друцкие и их владения в XIII–XVIII вв., ремесло, промыслы, торговля (по данным археологии, нумизматики и письменных источников), памятники архитектуры и объекты туризма / О.Н. Левко [и др.]; редкол.: А.А. Коваленя (гл. ред.); науч. ред. О.Н. Левко. — Минск : Беларуская навука, 2014. — 619 с. ; ил.
 36. Дук, Д.У. Полацк і палачане (IX–XVIII стст.) / Д. У. Дук. — Наваполацк: ПДУ, 2010. — 180 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://elib.psu.by:8080/handle/123456789/608>.
 37. Дучыц, Л.У. Браслаўскае Паазер’е ў IX–XIV стст.: Гіст.-арх. нарыс / Л.У. Дучыц / Пад рэд. Г.В. Штыхава. — Мінск : Навука і тэхніка, 1991. — 120 с. ; іл.
 38. Егорейченко, А.А. Культуры штрихованной керамики / А.А. Егорейченко. — Минск: БГУ, 2006. — 207 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/jegorejchenko-kultury>.
 39. Емялянчык, В. Праблемы і перспектывы палеаэмаграфічных даследаванняў у Беларусі / В. Емялянчык // Гістарычна-археалагічны зборнік. — 2006. — Вып. 21. — С. 148–154.
 40. Заяц, Ю.А. Заславль X–XVIII вв.: Историко-археологический очерк. — Минск: Наука и техника, 1987. — 63 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/zajac-zaslavl>.
 41. Заяц, Ю.А. Заславль в эпоху феодализма / Ю.А. Заяц. — Минск: Наука и техника, 1995. — 207 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/zajac-zaslavl-v-epohu-feodalizma>.
 42. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Віцебская вобласць. — Мінск: БелСЭ, 1985. — 496 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/node/367>.
 43. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гомельская вобласць. — Мінск: БелСЭ, 1985. — 383 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/a-zbor-pomnikau-gomelskaya>.

44. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гродзенская вобласць. — Мінск: БелСЭ, 1986. — 371 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/a-zbor-pomnikau-grodzenskaja>.
45. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Магілёўская вобласць. — Мінск: БелСЭ, 1986. — 408 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/a-zbor-pomnikau-magileuskaya>.
46. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінск. — Мінск: БелСЭ, 1988. — 333 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/a-zbor-pomnikau-minsk>.
47. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінская вобласць. Кн. 1. — Мінск: БелСЭ, 1987. — 284 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/a-zbor-pomnikau-minskaja1>.
48. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінская вобласць. Кн. 2. — Мінск: БелСЭ, 1987. — 308 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/a-zbor-pomnikau-minskaja2>.
49. Зверуго, Я.Г. Древний Волковыск (X–XIV вв.) / Я.Г. Зверуго. — Минск: Наука и техника, 1975. — 144 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/zverugo-volkovysk>.
50. Зверуго, Я.Г. Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. / Я.Г. Зверуго. — Минск: Наука и техника, 1989. — 208 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/zverugo-verhnee-ponemanje>.
51. Звяруга, Я.Г. Беларускае Павілле у жалезным веку і раннім сярэднявякоўі / Я.Г. Звяруга. — Мінск: Інстытут гісторыі НАН Беларусі, 2005. — 174 с.; іл. (Матэрыялы па археалогіі Беларусі. — 2005. — Вып. 10). // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/mab10>.
52. Исаенко, В.Ф. Неолит Припятского Полесья / В.Ф. Исаенко. — Мн., 1976.
53. Калечыц, А.Г. Першыя людзі на зямлі Беларусі: дапаможнік / А.Г. Калечыц. — Мінск : Беларуская навука, 2007. — 96 с. ; іл.
54. Калечыц, А.Г. Палеалітычныя помнікі Беларусі (культурна-храналагічная ідэнтыфікацыя крыніц) / А.Г. Калечыц, А.У. Коласаў, В.С. Абухоўскі. — Мінск : Беларуская навука, 2010. — 323 с. ; іл.
55. Калечиц, Е.Г. Палеолит Беларуси в свете новых данных / Е.Г. Калечиц // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. — 2010. — Вып. 18. Даследаванні каменнага і бронзавага вякоў. Да юбілеяў У.Ф. Исаенкі і М.М. Чарняўскага. — С. 37–44. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/kalechyc-paleolit-belarusi>.
56. Калядзінскі, Л. Уводзіны ў археалогію / Л. Калядзінскі. — Гродна : ТАА ЮрСаПрынт, 2012. — 240 с. ; іл.
57. Каханойскі, Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства ў XIV–XIX ст. / Г.А. Каханойскі. — Мінск, 1984.
58. Квятковская, А.В. Ятвяжские могильники Беларуси (к. XI–XVII вв.) / А.В. Квятковская. — Вільнюс : Diemedžio, 1998. — 327 с. ; ил.
59. Клейн, Л.С. Археологические источники. Учебное пособие / Л.С. Клейн. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1978. — 120 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/node/369>.
60. Колосов А.В. Основы археологии. – Могилёв: МГУ им. А.А. Кулешова, 2012. – 160 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://libr.msu.mogilev.by/handle/123456789/1041>.
61. Копытин, В.Ф. Памятники финального палеолита и мезолита Верхнего Поднепровья / В.Ф. Копытин. — Могилёв : Б.и., 1991. — 87 с. : ил.
62. Коробушкина, Т.Н. Земледелие на территории Белоруссии в X–XIII вв. / Т.Н. Коробушкина. — Минск, 1979.

63. Краўцэвіч, А. Гароды і замкі Беларускага Панямоння XIV–XVIII стст.: планіроўка, культурны слой / А.К. Краўцэвіч. — Мінск: Навука і тэхніка, 1991. — 171 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/kraucevich-garady>.
64. Крывальцэвіч, М. Археалагічныя адкрыцці сьвету / М. Крывальцэвіч. — Мн.: Athenaeum, 2000. — 124 с. + XVI с; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/a-kryvalc.htm>.
65. Ксензов, В.П. Палеолит и мезолит Белорусского Поднепровья / В.П. Ксензов. — Минск, 1988.
66. Курапаты: артыкулы, навуковая справаздача, фотаздымкі / З. Пазняк, Я. Шмыгалёў, М. Крывальцэвіч, А. Іоў. — выд. 2-е, пашыр. — Мінск : Тэхналогія, 1994. — 180 с. ; іл.
67. Левко, О.Н. Витебск / О.Н. Левко. — Минск : Беларуская навука, 2010. — 335 с. ; іл.
68. Левко, О.Н. Средневековое гончарство северо-восточной Белоруссии / О.Н. Левко. — Минск : Навука і тэхніка, 1992. — 127 с. ; іл.
69. Левко, О.Н. Средневековые территориально-административные центры северо-восточной Беларуси: Формирование и развитие / О.Н. Левко. — Минск: Беларуская навука, 2004. — 280 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/levko-srednevekovyje>.
70. Левко, О.Н. Практическая археология: учеб. пособие / О.Н. Левко. — Могилёв : МГУ им. А.А. Кулешова, 2006. — 256 с. ; іл.
71. Лысенко, П.Ф. Города Туровской земли / П.Ф. Лысенко. — Минск., 1974.
72. Лысенко, П.Ф. Берестье / П.Ф. Лысенко. — Минск, 1985.
73. Лысенко, П.Ф. Дреговичи / П.Ф. Лысенко. — Минск, 1991.
74. Лысенко, П.Ф. Древний Пинск / П.Ф. Лысенко. — Минск, 199.
75. Мартынов, А.И. Методы археологического исследования: учеб. пособие для студентов вузов / А.И. Мартынов, Я.А. Шер. — М.: Высш. шк., 1989. — 223 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/martynov-sher-metody-arheologicheskogo-issledovanija>.
76. Мартынов, А.И. Археология: Учебник / А.И. Мартынов. — М. : Высш. шк., 1996.
77. Матюшин, Г.Н. Археологический словарь / Г.Н. Матюшин. — М.: Просвещение, Учебная литература, 1996. — 304 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/matjushin-arheologicheskij-slovar>.
78. Медведев, А.М. Белорусское Понеманье в раннем железном веке (I тысячелетие до н.э.–5 в. н.э.) / А.М. Медведев. — Минск: Б.и., 1996. — 200 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/medvedev-beloruskoje-ponemanje>.
79. Мельниковская, О.Н. Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке / О.Н. Мельниковская. — М.: Наука, 1967. — 195 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/melnikovskaja-plemena-juzhnoj-belorussii>.
80. Митрофанов, А.Г. Железный век средней Белоруссии (VII-VI вв. до н.э. — VIII в. н.э.) / А.Г. Митрофанов. — Минск: Наука и техника, 1978. — 160 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/mitrofanov-zheleznyj-vek>.
81. Монгайт, А.Л. Археология Западной Европы. Т. 1. Каменный век. — М.: Наука, 1973. — 355 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-west1.htm>.
82. Монгайт, А.Л. Археология Западной Европы. Т. 2. Бронзовый и железный века. — М.: Наука, 1974. — 408 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-west2.htm>.
83. Нарматыўныя дакументы па правядзенню археалагічных даследаванняў. —

- Мінск: Беларуская навука, 2006. — 73 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/a-doc.htm>.
84. Очерки по археологии Белоруссии. Ч. 1 / Редкол.: В.Ф. Исаенко [и др.] — Мн.: Наука и техника, 1970. — 272 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-narysyarchbel1.htm>.
85. Очерки по археологии Белоруссии. Ч. 2. — Мн.: Наука и техника, 1972. — 248 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-narysyarchbel2.htm>.
86. Поболь, Л.Д. Славянские древности Белоруссии / Л.Д. Поболь. — Минск, 1971.
87. Покровский, Ф.В. Археологическая карта Виленской губернии / Ф.В. Покровский. — Вильна: Типография А.Г. Сыркина, 1893. — XVIII с. + 163 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/pokrovskij-arheologicheskaja-karta>.
88. Покровский, Ф.В. Археологическая экскурсия по Виленской губернии / Ф.В. Покровский. — Вильна: Типография А.Г. Сыркина, 1893. — 50 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/pokrovskij-arheologicheskaja-ekskursija>.
89. Покровский, Ф.В. Археологическая карта Гродненской губернии / Ф.В. Покровский. — Вильна: Типография А.Г. Сыркина, 1895. — 165 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-pokrovsky-grodno.htm>.
90. Покровский, Ф.В. Археологическая карта Ковенской губернии / Ф.В. Покровский. — Вильна : Типография А.Г. Сыркина, 1899. — 161 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/arheologicheskaja-karta-kovenskoj>.
91. Поликарпович, К.М. Палеолит Верхнего Поднепровья / К.М. Поликарпович. — Минск: Наука и техника, 1968. — 204 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/polikarpovich-paleolit>.
92. Полоцк: Полоцк и Полоцкое княжество (земля) в IX–XIII вв., летопись древних слоев, Полоцк и его округа в XIV–XVIII вв., ремесло, денежное обращение и торговые связи Полоцка в средневековье (по данным археологии, нумизматики и письменных источников), культура и просвещение в средневековом Полоцке / О.Н. Левко [и др.]; редкол.: А.А. Коваленя (гл. ред.); науч. ред. О.Н. Левко. — Минск: Беларуская навука, 2012. — 743 с. ; ил.
93. Рыбаков, Б.А. Ремесло древней Руси / Б.А. Рыбаков. — М.: Издательство АН СССР, 1948. — 802 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/rybakov-remeslo>.
94. Сапунов, А.П. Двинские, или Борисовы камни / А.П. Сапунов. — Витебск: Типография Витебского губернского правления, 1890. — 31 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/sapunov-borisovy-kamni>.
95. Сапунов, А.П. Река Западная Двина / А.П. Сапунов. — Витебск.: Типо-литография Г.А. Малкина, 1893. — IV с. + 512 с. + LXXII с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-sapunov-dvina.htm>.
96. Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область. — Минск: БелСЭ, 1990. — 424 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-zbor-pomnikau-brestskaja>.
97. Сементовский, А.М. Белорусские древности / А.М. Сементовский. — СПб.: Типо-литография Н. Стефанова, 1890. — XII с.+137 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-sement.htm>.
98. Сярэдневяковыя старажытнасці Беларусі: Новыя матэрыялы і даследаванні / Пад рэд. В.М. Ляўко. — Мінск : Навука і тэхніка, 1993. — 148 с. ; ил.

99. Тарасаў, С.В. Полацк IX–XVII стст.: гісторыя і тапаграфія / С.В. Тарасаў. — 2-е выд. — Мінск : Беларуская навука, 2001. — 183 с. ; іл.
100. Татур, Г.Х. Очерк археологических памятников на пространстве Минской губернии и её археологическое значение / Г.Х. Татур. — Минск: Губернская типография, 1892. — II с.+276 с. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/a-tatur.htm>.
101. Ткачэў, М.А. Замкі Беларусі / М.А. Ткачэў. — Минск : Беларусь, 2002. — 200 с.; ил.
102. Ткачоў, М.А. Замкі і людзі / М.А. Ткачоў. — Мінск: Навука і тэхніка, 1991. — 184 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/tkachou-zamki-ludzi>.
103. Трусов, О.А. Памятники монументального зодчества Белоруссии XI–XVII вв. / О.А. Трусов. — Минск, 1988.
104. Фэйган, Б. Уводзіны ў археалогію / Б. Фэйган. — Мінск : Беларускі Фонд Сораса, 1996. — 272 с.
105. Хозераў, І.М. Да пытання аб Спасаўскай царкве ў Полацку / І.М. Хозераў // Гістарычна-археалагічны зборнік — 1927. — Вып. 1. — С. 270-292. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/hozerau-da-pytanna>.
106. Хозераў, І.М. Полацкае будаўніцтва старадаўняга перыяду / І.М. Хозераў. — М.а.: в.а., г.а. — 21 с.; іл. — (Адбітак са зборніка «Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва»)// [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/hozerau-polackae-budaunictva>.
107. Чарняўскі, М.М. Бронзавы век на тэрыторыі Беларусі / М.М. Чарняўскі. — Мінск: Народная асвета, 1981. — 64 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/charniauski-bronza>.
108. Чарняўскі, М.М. Каменны век Беларусі: ілюстраваны канспект лекцый / М. Чарняўскі. — Мінск : Тэхналогія, 2011. — 135 с. ; іл.
109. Чубур, А.А. Константин Михайлович Поликарпович: жизнь, открытия, ученики / А.А. Чубур. — Минск: Беларуская навука, 2009. — 216 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/chubur-polikarpovich>.
110. Шаблюк, В.У. Сельскія паселішчы Верхняга Панямоння XIV–XVIII стст. / В.У. Шаблюк. — Мінск: Беларуская навука, 1996. — 119 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/shabluk-selskija-paselishchy>.
111. Шадыро, В.И. Ранний железный век Северной Белоруссии / В.И. Шадыро. — Минск, 1985.
112. Шмидт, Е.А. Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных) / Е.А. Шмидт. — Смоленск: Б.и., 2012. — 168 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/shmidt-krivichi>.
113. Штыхов, Г.В. Древний Полоцк (IX–XIII вв.). — Минск: Наука и техника, 1975. — 136 с.; ил. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/shtyhov-dr-polock>.
114. Штыхов, Г.В. Города Полоцкой земли (IX–XIII вв.) / Г.В. Штыхов. — Минск: Наука и техника, 1978. — 160 с.; ил// [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/ru/shtyhov-goroda>.
115. Штыхаў, Г.В. Крывічы: Па матэрыялах раскопак курганоў у Паўночнай Беларусі / Г.В. Штыхаў. — Мінск: Навука і тэхніка, 1992. — 191 с.; іл. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступа: <http://adverbium.org/shtyhau-kryvichy>.
116. Штыхаў, Г.В. Археалагі дапаўняюць летапісцаў / Г.В. Штыхаў. — Мінск : Беларуская навука, 2009. — 149 с. ; іл.

Аўдыёматэрыялы па археалогіі

117. Алена Калечыц. Першабытныя людзі на Беларусі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/kalechyc-pershabytnyja-ludzi>.
118. Вадзім Кошман. Беларускія гарады X–XIII стст. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/294>.
119. Вадзім Кошман. Насельніцтва Беларусі V–XIII стст. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/293>.
120. Віктар Абухоўскі. Крэмень. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/291>.
121. Людміла Дучыц. Курганы. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/300>.
122. Марыя Ткачова. Старажытная кераміка на Беларусі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/tkachova-starazhytnaja-keramika>.
123. Мікалай Крывальцэвіч. Жывёлагадоўля на Беларусі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/292>.
124. Юрый Бохан. Бастыённая фартыфікацыя. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/297>.
125. Юрый Бохан. Замкавае будаўніцтва на Беларусі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/298>.
126. Юрый Бохан. Пачатак замкавага будаўніцтва на Беларусі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/299>.
127. Юрый Бохан. Сярэднявечныя гарады Беларусі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/295>.
128. Юрый Бохан. Умацаванні беларускіх гарадоў. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/node/296>.

Фільмы па археалогіі

129. Археологи и «чёрные копатели». // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/node/372>.
130. Борис Рыбаков. Об археологии и естественных науках. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/boris-rybakov-ob-arheologii>.
131. Борис Рыбаков. Зима патриарха. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/zima-patriarha>.
132. Именьковская культура (Новая прародина славян) (фильм). // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/imenkovskaja-kultura>.
133. Кельты (фильм). // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/ru/kelts>.
134. Міхась Чарняўскі. Вогнепаклоннікі. // [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://adverbium.org/mihas-charniauski>.

ТЭМАТЫКА СЕМІНАРСКІХ ЗАНЯТКАЎ

1. Археалогія ў сістэме гістарычных навук.

1. Прадмет археалогіі.
2. Гісторыя археалогіі.
3. Асноўныя катэгорыі археалагічнай навукі.
4. Заканадаўчыя палажэнні па ахове археалагічных помнікаў.

2. Структура, метадалогія і методыка археалагічнага даследавання

1. Структура археалагічнага даследавання.
2. Археалагічныя разведкі.
3. Археалагічныя раскопкі.
4. Камеральная апрацоўка археалагічных матэрыялаў.
5. Датаванне ў археалогіі.

3. Палеаліт.

1. Агульная характарыстыка палеаліту і пытанні яго перыядызацыі.
2. Ранні палеаліт.
3. Сярэдні палеаліт.
4. Позні палеаліт.

4. Мезаліт.

1. Агульная характарыстыка мезаліту.
2. Мезалітычныя індустрыі.
3. Культурны мезаліту.

5. Неаліт.

1. Агульная характарыстыка неаліту.
2. «Неалітычная рэвалюцыя» і гаспадарчая дзейнасць людзей эпохі неаліту.
3. Жытлы і пасяленні неалітычнай эпохі.
4. Археалагічныя культуры неаліту.
5. Асаблівасці пахавальных помнікаў эпохі неаліту. Неалітычнае мастацтва.

6. Энеаліт і бронзавы век

1. Агульная характарыстыка і перыядызацыя бронзавага веку.
2. Энеаліт Закаўказзя і Паўночнага Каўказа.
3. Энеалітычныя культуры Заходняй і Паўднёвай Еўропы.
4. Бронзавы век Закаўказзя.
5. Бронзавы век лясной паласы Усходняй Еўропы.
6. Мастацтва энеаліту і бронзавага веку.

7. Жалезны век

1. Агульная характарыстыка жалезнага веку.
2. Жалезны век Заходняй Еўропы.
3. Культурны стэпаў Усходняй Еўропы.
4. Культурны балцкіх і фіна-ўгорскіх плямён.
5. Заходнееўрапейскае сярэднявечча.
6. Славянскія культуры жалезнага веку і ранняга сярэднявечча.

9. Старажытная Русь

1. Узнікненне Русі паводле археалагічных даных.
2. Усходнеславянскага веска.
3. Гарады ўсходніх славян.
4. Гарадское рамяство і гандаль.

10. Палеаліт Беларусі

1. Агульная характарыстыка палеаліту на Беларусі.
2. Праблема першапачатковага засялення тэрыторыі Беларусі.
3. Фінальны палеаліт на Беларусі.

11. Мезаліт і неаліт на Беларусі

1. Мезаліт на Беларусі.
2. Агульная характарыстыка неаліту на Беларусі.
3. Неалітычныя культуры на Беларусі.

12. Бронзавы век на Беларусі

1. Агульная характарыстыка і храналагічныя межы бронзавага веку Беларусі.
2. Ранні бронзавы век на Беларусі.
3. Культуры сярэдняга і позняга этапаў бронзавага веку Беларусі.

13. Жалезны век на Беларусі.

1. Агульная характарыстыка жалезнага веку Беларусі.
2. Ранні жалезны век Паўднёвай Беларусі.
3. Жалезны век Сярэдняй і Паўночна-Заходняй Беларусі.
4. Жалезны век Паўночнай Беларусі.

14. Славяне і іх суседзі ў другой палове I тыс. н.э.

1. Славянскія помнікі другой паловы I тыс. н.э.
2. Старажытнасці балтаў другой паловы I тыс. н.э.

15. Археалогія сярэднявечча і ранняга новага часу на тэрыторыі Беларусі

1. Эпоха ранняга сярэднявечча на тэрыторыі Беларусі.
2. Феадальныя замкі.
3. Гарады заходніх зямель Русі.
4. Археалогія позняга сярэднявечча і ранняга новага часу (XIV–XVIII стст.).

ПРЫКЛАДНЫ СПІС ЭКЗАМЕНАЦЫЙНЫХ ПЫТАННЯЎ

1. Археалагічнае навуковае даследаванне: спецыфіка і этапы. Скарбашукальніцтва, «чорная археалогія» і вандалізм на сучасным этапе.
2. Культурны пласт і археалагічная стратыграфія. Паняцце адкрытага і закрытага комплексаў.
3. Віды археалагічнай разведкі.
4. Археалагічныя раскопкі.
5. Камеральная апрацоўка археалагічнага матэрыялу.
6. Паняцце археалагічнай культуры.
7. Заканадаўчыя палажэнні аб ахове археалагічных помнікаў.
8. Асаблівасці археалагічных раскопак стаянак каменнага веку, пасяленняў бронзавага веку, паселішчаў і гарадзішчаў жалезнага веку.
9. Асаблівасці археалагічных раскопкі сярэднявечага горада.
10. Асаблівасці археалагічных раскопак могільнікаў.
11. Развіццё гістарычнага краязнаўства, аматарская археалогія і станаўленне археалагічнай навукі ў Беларусі ў дарэвалюцыйны перыяд.
12. Археалагічнае даследаванне тэрыторыі Беларусі ў XX–XXI стст. Праблемы і перспектывы беларускай археалогіі на сучасным этапе.
13. Агульная характарыстыка каменнага веку і яго перыядаў на Беларусі.
14. Праблема першапачатковага засялення Беларусі. Юравічы і Бердыж.
15. Грэнская, свідэрская і лінгбійская фінальнапалеалітычныя культуры
16. Мезалітычныя археалагічныя культуры на Беларусі (сожская, нёманская, кундская і кудлаеўская).

17. Неалітычныя археалагічныя культуры на Беларусі (днепра-данецкая, верхнедняпроўская, нёманская, нарвенская, шарападобных амфар, гребенчата-ямкавай керамікі).
18. Агульная характарыстыка бронзавага веку на Беларусі
19. Культуры ранняга бронзавага веку на Беларусі (шнуравой керамікі, сярэднядняпроўская, паўночнабеларуская, жуцаўская).
20. Тшцінецка-сосніцкая супольнасць на Беларусі.
21. Агульная характарыстыка жалезнага веку на Беларусі. Тэхналагічны працэс вытворчасці жалеза.
22. Мілаградская і паморская культуры.
23. Культура штрыхаванай керамікі. Днепра-дзвінская культура.
24. Зарубінецкая і кіеўская культуры. Вельбарская культура
25. Банцараўская, тушамлінская і калочынская культуры.
26. Матэрыяльная культура сярэднявечнага насельніцтва Беларусі.
27. Тапаграфія сярэднявечнага горада на Беларусі. Помнікі манументальнай культуравай архітэктуры эпохі сярэднявечча на Беларусі.
28. Развіццё рамяства і гандлю на Беларусі ў эпоху сярэднявечча (па даных археалогіі).
29. Матэрыяльная культура гарадскога і сельскага насельніцтва Беларусі ў эпоху позняга сярэднявечча і ранняга новага часу.
30. Развіццё гарадоў, рамяства і гандлю на Беларусі ў эпоху позняга сярэднявечча і ранняга новага часу.

УЗОРЫ ЗАДАНИЯЎ

1. Заданне на засваенне тэрміналогіі.

Карыстаючыся лекцыйным матэрыялам, складзіце тэрміналагічны слоўнік, патлумачыўшы прапанаваныя паняцці. Запомніце гэтыя тэрміны. Тэрміны засвоены, калі вы здолейце раскрыць іх сэнс, не карыстаючыся дадатковым матэрыялам.

Абсідыян	Індустрыя	Нуклеўс	Чалавек
Адшчэп	Клівер	Палеаліт	прамаходзячы
Алдувай	Крэмень	Палеантрап	Чалавек
Арыньяк	Левалуа	Пласціна	разумны
Аўстралапітэк	Лук	Плейстацэн	Чалавек умелы
Ашэль	Мадлен	Разец	Чопер
Галацэн	Мамант	Рубіла	
Гарпун	Мусцье	Рэтуш	
Зерняцёрка	Неандэрталец	Салютрэ	

2. Творчыя заданні.

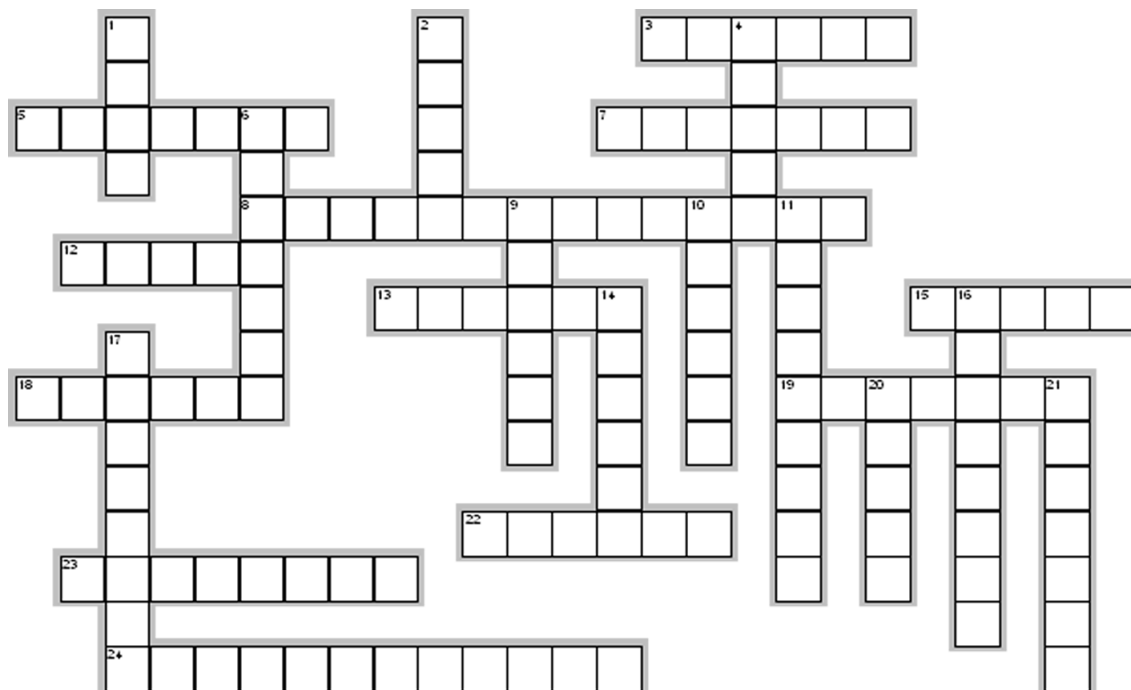
— Зрабіце табліцу «Параўнаўчы аналіз катакомнай і зарубінецкай культур». Крытэрыі для параўнання абярыце самастойна.

— Картаграфуйце распаўсюджванне тэхналогіі атрымання бронзы

— Намалюйце дрэва індаеўрапейскіх моў. Вызначыце генетычныя сувязі беларускай мовы і іншых індаеўрапейскіх моў (ад якіх моў паходзіць, да якіх найбольш блізкая).

— Зрабіце план Біскупінскага гарадзішча

3. Крыжаванка.

Па гарызанталі:

3. Рубячая прылада працы, якая складалася з тапарышча і рабочай часткі
5. Каменная масіўная прылада працы для апрацоўкі скур і дрэва
7. Канкрэцыя каменнай сыравіны, прызначаная для атрымання нарыхтовак
8. Каменная рэжучая прылада працы з заостраным канцом, даўжынёй да 10 см
12. Колючая зброя з доўгім дрэўкам і наканечнікамі
13. Каменная раннепалеалітычная прылада працы міндалепадобнай або авальнай формы, вырабленая шляхам двухбаковай аббіўкі
15. Востраканечная каменная прылада працы з паралельнымі краямі, прызначаная для разьбы па косці, рогу або дрэве
18. Кідальны снарад лука, прызначаны для паражэння цэлі на адлегласці
19. Каменная пласціна з выпуклым рабочым краем для выскаблівання скуры, апрацоўкі рога, косці і дрэва
22. Прылада ўдарнага дзеяння для здабычы рыбы і вадаплаваючых звяроў у выглядзе стрыжня з зубцамі
23. Каменны скол, даўжыня якога ў два і болей разоў перавышае шырыню
24. Прылада для апрацоўкі каменю ў тэхніцы адціскання

Па вертыкалі:

1. Рэжучая прылада для жніва
2. Галечная прылада працы, у якой рабочы край абабіты з аднаго боку
4. Тое ж, што і клівер
6. Тэхніка расшчаплення крэменя, пры якой адзін бок нуклеуса папярэдне апрацоўваецца для прыдання адшчэпу пэўных формы і памера, а аббіўка адбываецца ад краёў нуклеуса да яго цэнтра
9. Ніжнепалеалітычная прылада трапецыяпадобнай або трохвугольнай формы з папярочным рабочым краем
10. Галечная прылада працы, у якой рабочы край абабіты з двух бакоў
11. Калекцыя вырабаў, якая ўключае пэўны набор тыпаў і дазваляе меркаваць,

што яны з'яўляюцца прадуктам аднаго і таго ж грамадства

14. Асколак, адзелены ад кавалка крэменя з мэтай вырабу прылады працы
16. Інструмент для апрацоўкі каменю, які дазваляў вырабляць іншыя віды каменных прылад шляхам сколвання
17. Касцяная прылада працы, якая выкарыстоўвалася для таго, каб зрабіць адтуліну ў скуры жывёл
20. Спосаб другаснай апрацоўкі каменных прылад шляхам зняцця з іх бакоў адшчэпаў або лускавінак
21. Камень, асноўная сыравіна для вырабу прылад працы.

Прадакол узгаднення вучэбнай праграмы з іншымі дысцыплінамі спецыяльнасці

Назва дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы па вывучаемай дысцыпліне	Прынятае рашэнне (№ прадакола, дата)
Гісторыя Беларусі	Кафедра айчыннай і ўсеагульнай гісторыі		
Крыніцазнаўства	Кафедра айчыннай і ўсеагульнай гісторыі		
Гісторыя Расіі і Украіны	Кафедра айчыннай і ўсеагульнай гісторыі		
Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны	Кафедра айчыннай і ўсеагульнай гісторыі		